

שיעור ו: והקורא קורא בסדרן - סדר הפרשיות בתפילין (חלק א)

Session #6: The Order of Parashiyot in Tefillin Or "What's 'Rabbenu Tam's Tefillin'?" (part 1)

(1) משנה כתב יד קאופמן ברכות ב:ג

אמ' ר' יהושע בן קרחה: ולמה קדמה שמע ליהיה אם שמע?
אלא יקבל עליו מלכות שמים תחילה, ואחר כך יקבל עליו עול מצוות.
והיה אם שמע לויאמר? שיהיה אם שמע נוהג ביום ובלילה, ויאמר אינו נוהג אלא ביום.

(2) ספרי במדבר פרשת שלח פסקא קטו

וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה' ועשיתם אותם, זו פרשת שמע אתה אומר זו פרשת שמע או אינו אלא פרשת והיה אם שמע אמרת צא וראה איזוהי פרשה שיש בה קיבול מלכות שמים ומיעט בה ע"ז אין אתה מוצא אלא פרשת שמע. [תקדם פרשת שמע לפרשת והיה אם שמע או] תקדם פרשת והיה אם שמע לפרשת שמע אמרת תקדום פרשה שיש בה קיבול מלכות שמים ומיעט בה ע"ז לפרשת והיה אם שמע שאינה אלא ללמד תקדום פרשת ציצית לפרשת והיה אם שמע אמרת תקדום פרשה שהיא נוהגת ביום ובלילה לפרשת ציצית שאינה נוהגת אלא ביום או יהא קורא שלש בערב כדרך שקורא שלש בשחר ת"ל וראיתם אותו ביום ולא בלילה...

(3) מדרש תהלים (בזכר) מזמור ו

למנצח על השמינית. זהו שאמר הכתוב שבע ביום הללתיך,
אמר ר' יהושע בן לוי אלו שבע מצות שבקריאת שמע,
יוצר, ואהבה רבה, שמע, והיה אם שמע, ויאמר, אמת ויציב, וגאל ישראל,
ולפי שאין מצות ציצית בערבית, מוסיפין פורס סכת שלום בשבת ויום טוב, ובחול שומר עמו ישראל

(4) ברכות יד ע"ב

אמר רב יוסף: כמה מעליא הא שמעתתא, דכי אתא רב שמואל בר יהודה אמר: אמרי במערבא ערבית: דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם אני ה' אלהיכם - אמת.
אמר ליה אבוי: מאי מעליותא? והא אמר רב כהנא אמר רב: לא יתחיל, ואם התחיל גומר. וכי תימא ואמרת אליהם לא הוי התחלה, והאמר רב שמואל בר יצחק אמר רב: דבר אל בני ישראל לא הוי התחלה, ואמרת אליהם הוי התחלה.
אמר רב פפא: קסברי במערבא ואמרת אליהם נמי לא הויא התחלה, עד דאמר ועשו להם ציצית.
אמר אבוי: הלכך אנן אתחולי מתחילין דקא מתחילי במערבא, וכיון דאתחילין מגמר נמי גמרינן, דהא אמר רב כהנא אמר רב: לא יתחיל, ואם התחיל גומר.

(5) ברכות יד ע"ב

תניא: רבי שמעון בן יוחי אומר: בדין הוא שיקדים שמע ליהיה אם שמע, שזה ללמוד וזה ללמד, והיה אם שמע לויאמר, שזה ללמוד וזה לעשות.
אטו שמע ללמוד אית ביה, ללמד ולעשות לית ביה, והא כתיב ושננתם, וקשרתם, וכתבתם!
ותו והיה אם שמע ללמד הוא דאית ביה ולעשות לית ביה, והא כתיב וקשרתם, וכתבתם!
אלא הכי קאמר: בדין הוא שתקדם שמע ליהיה אם שמע, שזה ללמוד וללמד ולעשות, והיה אם שמע לויאמר, שזה יש בה ללמד ולעשות. ויאמר אין בה אלא לעשות בלבד.
ותיפוק ליה מדרבי יהושע בן קרחה!
חדא ועוד קאמר:
חדא, כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים תחלה, ואחר כך יקבל עליו עול מצוות.
ועוד, משום דאית בה הגי' מילי אחרונייתא.

(6) מנחות לד:

ת"ר:

כיצד סדרן?

קדש לי והי' כי יביאך מימין,

שמע והי' אם שמוע משמאל.

והתניא איפכא!

אמר אביי, לא קשיא:

כאן מימינו של קורא,

כאן מימינו של מניח,

והקורא קורא כסדרן.

(7) מכילתא דרבי ישמעאל בא - מסכתא דפסחא פרשה יח

והיה לאות וגו', בארבעה מקומות מזכיר פרשת תפילין קדש לי והי' כי יביאך שמע והי' אם שמוע מכאן אמרו מצות תפילין ארבע פרשיות של יד הם כרך אחד ארבע פרשיות של ראש הם ארבע טוטפת ואלו הן קדש לי והי' כי יביאך שמע והי' אם שמוע **כותבן כסדרן**, ואם לא כותבן כסדרן הרי אלו יגזו.

(8) רש"י מנחות לד: ד"ה והקורא

והקורא קורא כסדרן - כסדר שהן כתובין בתורה מוקדם מוקדם ומאוחר מאוחר הילכך הא דקתני לעיל קדש והי' כי יביאך מימין מימינו של קורא קאמר דהשתא כשהוא קורא כדרכו מימינו לשמאלו ונמצא קוראן כסדרן והא דתנא איפכא דמשמע קדש והי' כי יביאך משמאל - אמינא קאמר, דהוא ימין של קורא.

(9) תוספות מנחות לד: ד"ה והקורא

והקורא קורא כסדרן - פירש בקונטרס כסדר שהן כתובין בתורה מוקדם מוקדם מאוחר מאוחר הילכך הא דקתני לעיל קדש והי' כי יביאך מימין מימינו של קורא קאמר והשתא כשהוא קורא כדרכו מימינו לשמאלו נמצא קוראן כסדרן וקשה לר"ת דאמאי פלגינהו שקורא שתיהן הראשונות מימין וכל האחרונות משמאל? היה לו לומר ראשונה מימין וכל אחרות משמאל או איפכא דג' ראשונות מימין ורביעית משמאל כמו גבי נר מערבי דפרק שתי הלחם דיליף דנרות של מנורה מזרח ומערב מונחים מדכתיב בנר מערבי לפני ה' מכלל דכולהו לאו לפני ה' ולא אמרינן חצי הנרות לפני ה' וחצי האחר לאו לפני ה' ומפרש ר"ת קדש והי' כי יביאך מימין של קורא ומשמאל של קורא הוי שמע מבחוץ ואחריה ויהי אם שמוע מבפנים וניחא השתא מה שחלקו

וכן פירש רבינו חננאל בסנהדרין כל בית החיצון שאינו רואה את האויר פסול כגון קדש ושמע וכן רב האי גאון והיה מניח סימן היות להדי פי' והי' כי יביאך והי' אם שמוע פנימיות זו אצל זו וכן בתשובת הגאונים שכתב ה"ר יוסף טוב עלם

והאי דקאמר הקורא קורא כסדרן לאו כמו שפירש בקונטרס כסדר שכתובות בתורה אלא מפרש ר"ת **דהוא סיום הבריתא** דכיצד סדרן וקאמר שקורא כסדר שמונחין בתפילין מימינו לשמאלו דהיינו קדש והי' כי יביאך והי' אם שמוע שמע ואפילו לא יהא מן ברייתא אין קשה כלום

ובמכילתא משמע כפירוש הקונטרס בפרשת והי' כי יביאך דקתני התם בד' מקומות מזכיר פרשת תפילין קדש והי' כי יביאך שמע והי' אם שמוע מכאן אמרו מצות תפילין ארבע פרשיות כו' והדר קתני כותבן כסדרן ואם כתבן שלא כסידרן יגזו משמע כסדר ששנאן ברישא

ויש לדחות דבכתיבת הסופר קאמר אבל אין קובעין בתפילין כסדר זה ואין נראה כלל ובשימושא רבא תיקון התפילין משמע כפירוש הקונטרס

וז"ל ומשוי פרשתא דקדש מימין בביתא קמא

ופרשתא דבסמוך ליה בביתא תניינא והי' כי יביאך

ופרשתא דשמע בשלישית

ופרשה דוהי' אם שמוע ברביעית, מ"ר

(10) משנה תורה הלכות תפילין ג:ה

כִּיצַד סְדוּר הַפְּרָשִׁיּוֹת? בְּתַפְלָה שְׁלֹרֵאשׁ מִכְנִיס פְּרָשָׁה אַחֲרוֹנָה שֶׁהִיא וְהִיא אִם שָׁמַע בְּבֵית שְׁהוּא עַל יָמִין הַמִּנִּיחַ, וְשָׁמַע סְמוּכָה לָהּ, וְהִיא כִּי יִבְאֵךְ בְּבֵית שְׁלִישִׁי סְמוּכָה לְשָׁמַע, וְקֹדֶשׁ לִי בְּבֵית רְבִיעִי, שֶׁהוּא לְשִׁמְאֵל הַמִּנִּיחַ תַּפְלִין, כְּדִי שֶׁיִּהְיֶה הַקּוֹרֵא שְׁפָנִיו כְּנֶגֶד פְּנֵי הַמִּנִּיחַ קוֹרֵא עַל הַסֵּדֶר, כְּגוֹן זֶה:

(11) ראב"ד שם

כיצד סדור הפרשיות כו' עד אם החליף סדור זה פסולות. כתב הראב"ד ז"ל /א"א/ רבינו האי ז"ל אינו אומר כן אלא **היות באמצע** קדש מימין המניח והיה כי באך סמוך לה שמע משמאלו והיה אם שמע סמוך לה באמצע והוא בהיפך לקורא שכנגדו והקורא קורא כסדרן על שמע והיה אם שמע נאמר שהוא כסדר הקורא בתורה מימין לשמאל והמחבר הזה שם הברייתא השנויה בגמרא מימין הקורא והברייתא שהביאו בקושיא ואמרו והא תניא איפכא שם אותה לימין המניח והוא תימה שהגמרא הניחה סדר המניח שעושה המצוה ופירשה סדר הקורא שאין לנו צורך בקריאתו ועוד כי שמע והיה אם שמע לפי פשוטה מן הראש הוא מתחיל ולא מן האמצע ולדברי זה המחבר לעולם שמע מן האמצע ולפיכך תפס הגאון ז"ל דרך פשיטות הגמרא ושם **היות באמצע** עכ"ל.

(12) מגדל עוז תפילין ומזוזה וספר תורה ג'ה'

ואני אומר הרב המחבר הזה הוא מפרש כאשר קיבל מרבתי ר"י בן גיאת ור"י אלפס ורבינו יהוסף הלוי בן מיגאש ורש"י והעומדים בשיטתו ז"ל כך קיבלו ופירשו פרק הקומץ רבה. ואם אמת כי רבינו תם ז"ל ורבים עמדו בשיטת רבינו האי גאון ז"ל ורבו המחלוקות עד שהסכימו רבותינו בעל התוס' ז"ל לצאת ידי שניהם כי מקום יש בראש להניח שתי תפילין וכן בזרוע עד שקבלנו ביחוד שמן השמים הוכיחו ואמרו כפלוגתא בארעא כד פלוגתא ברקיעא וספרים אחרים שלא נתנו לבוא בכתב ובמבטא כבר שלחו הקדמונים שמצאו בקבר יחזקאל הנביא ע"ה תפילין גנוזין תחת מראשותיו ובדקום ומצאום כסדרן כמו שכתב רמז"ל וכן נהגו ברוב המלכיות. ומה שתמה הראב"ד ז"ל כי הניח המניח עיקר מן הרואה י"ל אדרבה הקורא עיקר כי המניח מראה לו האות שבו והוא קורא ומתיירא כדכתיב וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקדא עליך וידאומך ואמר ר' אליעזר הגדול אלו תפילין שבראש אלמא בראייה תליא מילתא. ומה שאמר עוד כי מן הראש הוא ראוי להתחיל ולא מן האמצע י"ל אדרבה אמצע עיקר וראיה על הנגלה והנסתר מציון מכלל יופי אלהים הופיע וארז"ל שממנו נשתכלל העולם והוא אמצעות העולם. ואם מפני גוף האדם רצה לומר הלא נחלקו ביומא גבי מפקחין עליו את הגל וכן בסוטה פרק עגלה ערופה אם באפיו נשמת חיים שהוא בראש או בטבורו שהוא אמצעיתא. ואי משום קריאת הפרשיות והלא תורה מצורפת ניתנה:

ואני תמיה על מעלת רבינו ז"ל שהיה מקובל בנסתרות איש מפי איש איך בא להכריע בסברא דברים שהם כבשונו של עולם ובהיותי מהפך להאריך בזה מצאתי לחכמי לוני"ל ז"ל ששאלו בזה מר"מ ז"ל והשיב להם בחייו וקצרתי לשונו והעתקתי לשונו:

שאלה וירינו רבינו מה שכתב בפ"ג וכו' (עיי' בכ"מ לשון השאלה והתשובה) כדי שתהיה כתיבה תמה על"ל השאלה והתשובה: ואתה ראה גם ראה והבן תורף הדברים כפרטן והענינים כפשוטן ותעמוד על עמקן וסדרן והיודע סוד אמרם שהקב"ה מניח תפילין ישכיל שיש לכל הדיעות שרש וענף ואלו דברי אלהים חיים הם למוצאיהם וישכיל דברי על דרך האמת כממשל משל הנמשל וכבר העיר עלינו רוח ממרום ומצאנו מדרש נסתר ונעלם והוצרכנו לשנות מה שהורגלנו ותפסנו והחזקנו בכסדרן וכן נהגו רבותינו האחרונים נ"ע שלמדוני חכמה הרשב"א והריב"ט מפי הרב החסיד ר"י בן הראב"ד ז"ל ועל פי רבינו הגדול הרמב"ן ז"ל וכד'ן:

(13) שו"ת הרמב"ם סימן קלט

השאלה ה"א שאלה בדבר דעתנו בכתיבת פרשיות של תפילין, האם היות באמצע או תהינה על הסדר לאומרם הקורא קורא כסדרן, והאם מקום בשר הוא מקום בשר ממש, ואיזה חצי הוא הנקרא דוכסוסטוס, האם זה שמצד הבשר או זה שמצד השער.

התשובה הנכון שיהיו על הסדר ר"ל שהקורא יקרא אותן על (סדר) כתיבתן בספר התורה ויהיו ביחס ללובש והיה אם שמוע מימינו ושמוע סמוכה לה, והיה כיביאך סמוכה לשמוע וקדש לי משמאל המניח. ודעתנו בדבר הקלף והדוכסוסטוס...

(14) שו"ת הרמב"ם סימן רפט

(לחכמי לונלי). שאלה גם כן יורנו עוד מה שאמור בפרק שלישי כיצד סדר פרשיות בתפלה של ראש מכניס פרשה אחרונה שהיא והיה אם שמוע בבית ראשון שהוא על ימין המניח ופרשת שמע סמוכה לה וכו' עד ואם החליף סדור זה פסולות. ואנחנו למדנו מרבותינו ומהגאונים ורב האי גאון בראשם ז"ל דבעינן היות באמצע וכן פירש בסנהדרין האי דאמר [רב יהודה אמר] רב כל בית החיצון שאינו רואה את האויר פסולה כגון קדש לי שמע ישראל. וכן גם קבלנו מהם כי הקלף נקרא אותו צד שהשער דבוק בו בעודינו חי [ודוכסוסטוס אותו צד שהיה דבוק בבשר] וכמדומה לי שנמצא בספר הפך מזה על כן משכנו ידינו עד בא דבוק אליו ויורנו כדת מה לעשות.

תשובה זה שעלה על דעתכם בסדור הפרשיות ובקלף שהוא החלק הרק שהשער דבוק בו כך היתה דעתי מקודם ככם ותפילין שהיו לי בארץ מערב כך היו וכזה כתב אותו שחבר חבור התפילין ושמר ר' משה נ"ע מקורטובא ואותו החיבור הוא שהטעני והטעה כל אנשי המערב מלפני. וגם הרב רבינו יצחק אלפסי בעל ההלכות זצ"ל כוונתו סבירא ליה בתשובה אחת שיש לו במעשה התפילין וגם חכם אחר שמו רבי יעקב קלעי ז"ל ככם עשה והרבה גאונים חלקו על דבר זה ועל אנשי מזרח ועל אנשי ארץ הצבי הקדמונים כך חולקים על זה. ואמרו לי חכמים נאמנים שפתחו תפילין של הגאון רבינו האי זצ"ל ומצאו שהן כתובין על הסדר שאמרתי בחבור ורבי משה הדרעי ככם עשה וכשבא מארץ המערב לארץ ישראל היו תפילין שלו כמו אנשי מקומכם וכשהראוהו דברי הגאונים הקדמונים והראיות שלהן השליך תפיליו ועשה על הסדר שאמרנו. והראיה הברורה בדבר זה נאמר בפרק הקומץ קורא על סדר התורה קדש לי והיה כיביאך שמע והיה אם שמוע. ונוסח זה לא היה בספרים שלנו בארץ מערב אבל הנה מצאתי כל הנסחאות הישנות וכך כתוב בהן ומעשה רב שבני ארץ ישראל כולן זהירין במצוה זו כסדר התורה כתבו איש מאיש ולדברי הכל תפילין של יד וסדר פרשיותיה על סדר התורה ודין הוא שתהיה כתיבת שתיהן שוה שהרי לדברי רבי יוסי תולה ליד על ראש ומניחה על ידו ש"מ סדר אחד לשתייהן...

(15) פירוש הרב קאפח תפילין ומזוזה וספר תורה ג'ה'

וכבר הוכחתי שכל אותן התשובות שכאלו נכתבו על ידי רבנו ונשלחו לחכמי לונלי כולן מזוייפות עד לאחת, והזיוף נעשה עוד בחיי רבנו, וייתכן שהגיעו לידיעת רבנו ורגז ואין נחת, ויתכן שלא הגיעו לידיעתו כלל. מ"מ אין לי בהן שום ספק שכולן זיוף. וכך כתב גם מהר"י אבינ' בהערותיו. ועיין לעיל פ"א הע' יח. והנה ברור כי רבנו אם כתב תשובות לחכמי לונלי בודאי שכתבן בעברית כי חכמי לונלי לא ידעו ערבית, וכאשר נניח כפי שרצה הזיפן שנניח שתשובה זו נכתבה על ידי רבנו היאך יתכן שרבנו יכתוב "השליך תפיליו" וכי משליכין תפילין? אף אם פסולות הן יגנוזו. וגדולה מזו דלפי הפשט כיון שנכתבו כסדרן אפשר להחליף סדרן. (עיין שערי תשובה א"ח סי' לד סק"ג). ואף גם זאת גם הראב"ד וכל הראשונים מעידים בשם רב האי גאון דדעתו היות באמצע. ולדברי הבעל תשובה הזה עשה רב האי היפך הוראתו שהרי תפילין שלו כרש"י ורמב"ם, איני רוצה לעסוק כאן בר' משה דרעי ואישיותו ונזכר באגדת פלאים בסוף אגרת תימן, ראה שם מהדורות. ואף הערבוביא והתיאוריות ביחס למקום הכתיבה בקלף ובדוכסוסטוס אינם אמת, וראויים הם לכותב התשובה, והטעם שכל שקדושתו יתרה צריך להיות חזק יותר דברים מופלאים הם, וכבר העירותי לעיל פ"א הע' יח שמשמע הגמ' להיפך שמזוזה שהיא נתונה בכותל שהוא מקום לחות וטחב צריכה להיות חזקה. **קצרו שלדבר כל אותן תשובות אינן לרבנו כלל.** גם הכס"מ הרגיש בכך ורצה להתעלם והעיר שיש ללמוד ממנה לעניננו. ולדעתי אין להתחשב בה כלל אף בדברים נכונים שבה כי אתרמוי אתרמי.

(16) שו"ת מן השמים סימן ג

ועוד שאלתי על סדר פרשיות שבתפילין וכך היתה שאלתי: אנא המלך הגדול הגבור והנורא חכם הרזים מגלה נסתרות מגיד נעלמות שומר הברית והחסד, הגדל נא חסדך עמנו היום וצוה למלאכך הקדושים להודיעני את אשר נסתפקנו בסדר פרשיות של תפילין. כי יש מהחכמים האומרים היות באמצע ואם החליף פסולות, ויש מהחכמים האומרים היות כסדרן ואם החליף פסולות ועתה מלך מלכים צוה למלאכך הקדושים להודיעני הלכה כדברי מי, ודברי מי אתה מחבב.

והשיבו: אלו ואלו דברי אלהים חיים, וכמחלוקת למטה כך מחלוקת למעלה. הקדוש ברוך הוא אומר היות באמצע וכל פמליא של מעלה אומרים היות כסדרן. והוא אשר דיבר ה' בקרובי אקדש ועל פני כל העם אכבד, וזה כבודו בהיות פרשת מלכות שמים תחילה.

(17) טור אורח חיים הלכות תפילין סימן לד

סדר הנחתן בביתים לרש"י קדש משמאלו של המניח בבית החיצון ואחריו והיה כי יביאך בבית השני ובבית השלישי שמע ובבית הרביעי שהוא בית החיצון לימינו והיה אם שמוע ולר"ת הוא הסדר קדש משמאלו ואחריו בבית השני והיה כי יביאך ובג' והיה אם שמוע וברביעי שהוא החיצון שמע סימן לדבר היות להדדי ושני השיני"ן דהיינו קדש שמע לצד חוץ אצל השיני"ן שבביתים וכן הוא הסדר בשל יד למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה ומיהו גם לר"ת צריך לכותבן כסדר שהן כתובים בתורה שהוא קדש והיה כי יביאך שמע והיה אם שמוע דתניא כתבן שלא כסדרן יגזזו פי' שלא כסדר הכתובים בתורה לפיכך של יד שהן בקלף אחד יכתוב קדש והיה כי יביאך ויניח חלק פרשת והיה אם שמוע ויכתוב שמע ואח"כ יכתוב והיה אם שמוע דסדר הנחתן בביתים של יד ושל ראש שוין: ובדבר זה נפל מחלוקת בין הגאונים יש מהם סוברים כדברי רש"י ויש מהם כדברי ר"ת וכתב א"א ז"ל לפי שנחלקו בו גאוני עולם ותפילין של אלו פסולין לאלו דתניא החליף פרשיותיה פי' שנתן של בית זה בזה פסולין ואמרו חכמים מקום יש בראש להניח בו שני תפילין וכן בזרוע לכן ירא שמים יצא ידי שניהם ויעשה ב' זוגות תפילין ויניח שניהם ויכוין בהנחתן באותן שעשוין כתקונן אליבא דהלכתא בהם אני יוצא ידי חובתי והאחרים הרי הן כרצועות בעלמא ואין כאן משום בל תוסיף דלא מיקרי בל תוסיף אלא כשעושה ה' בתים ולא יניח ב' הזוגות בכיס א' שהאחד מהם הוא חול ואסור לתתם בכיס של תפילין אלא יעשה שני כיסין וסימן לכל כיס שלא יתן של זה בזה. וכן היה נוהג א"א ז"ל ורבו רבינו מאיר ז"ל:

(18) שולחן ערוך אורח חיים הלכות תפילין סימן לד

- (א) סדר הנחתן בביתים: לרש"י והרמב"ם קדש משמאל המניח בבית החיצון, ואחריו כי יביאך בבית שני, ושמע בבית השלישי והיה אם שמוע בבית הרביעי שהוא בית החיצון לימינו, ולר"ת בבית השלישי והיה אם שמוע ובבית הרביעי שהוא החיצון שמע, ומנהג העולם כרש"י והרמב"ם.
- (ב) ירא שמים יצא ידי שניהם, ויעשה שתי זוגות תפילין ויניח שניהם, ויכוין בהנחתם באותם שהם אליבא דהלכתא אני יוצא ידי חובתי, והשאר הם כרצועות בעלמא, כי מקום יש בראש להניח שתי תפילין. וכן בזרוע. ואם אינו יודע לכוין המקום ולהניח שניהם יחד, יניח כדברי האחד של יד ושל ראש, (ויסלקם מיד), ויניח האחרים על סמך ברכה הראשונה. (ו"א שאם) לא יוכל להניח בבת אחת, יניח של רש"י ויברך עליהם ויהיו עליו בשעת ק"ש ותפלה ואחר התפלה יניח של ר"ת בלא ברכה ויקרא בהם שמע והיה אם שמוע
- (ג) לא יעשה כן אלא מי שמוחזק ומפורסם בחסידות.